
Maatschappij "De Veluwe" (deel 1)

J.G. ten Bokkel

De heele Centraal is mooi, van Utrecht af; tal van uitkijkjes maken het hart van den wandel-liefhebber onrustig. Met ons doel voor oogen, laten we ons echter evenmin verlokken door de heuvels van Putten als door de boschrijke vlakten van Hulshorst, en sporen kalm door naar Nunspeet.

De eerste indruk, bij 't station, is niet bijzonder gunstig. Zo iets van: hé, is dit het nou? Maar als men na eene wandeling van vijf minuten, de roggeakkers voorbij is, en de voeten zet op de straatweg waarlangs de dorpshuizen gebouwd zijn, dan wordt men gerust. 't Is hier wel degelijk een echt stukje Veluwe, een mooi stukje.

In de laatste maanden heeft het rustige dorp een groote verandering ondergaan. De grootste buitenplaats van het dorp, "De Bunte" geheeten, was jaren lang bewoond geweest door den kinderloozen heer Vitringa, broeder van den bekenden schrijver Jan Holland. Deze was gestorven, de erfgenamen lieten de plaats verkoopen, een heer uit Rotterdam werd koper, en spoedig ging de mare dat deze meneer een verffabrikant was, die het voornemen had zijne fabriek over te brengen naar de Bunte.

We kunnen ons voorstellen dat deze tijding niet met onverdeeld genoegen werd ontvangen. Een fabriek in een mooie streek is zo iets als een dolle kat in een porseleinkast. De Nunspeetse boeren, echte zonen der Veluwe, zijn niet erg voorlijk, en conservatief als kinderen; 't stoeltje waar ze gisteren op zaten, moet ook vandaag voor hen klaar gezet worden, liefst op dezelfde plaats. En de geïmporteerden, menschen die daar zijn komen wonen om 't landelijk schoon en de stille omgeving, voelden zich ook bedreigd in alles wat hun Nunspeet als woonplaats had doen verkiezen; zij roken al de walm der schoorsteenen, zagen reeds de morsige fabrieksarbeiders met haastigen stap over de weg draven, bezwaarden in hunne gedachten reeds het huishoudbudget met centen voor de afgeleefde of verminkte slachtoffers der harteloze industrie.

Nadere berichten stelden spoedig althans de laatstgenoemde categorie gerust. Ingewijden wisten te vertellen dat het in alle opzichten een zeer eigenaardige onderneming zou zijn, zoo weinig hinderlijk als eene fabriek maar zijn kon. Het natuurschoon zou niets lijden, misschien zelfs winnen. Voor het lot van fabrieksplaatsen als Pekela, waar de armenkassen ondragelijk gedrukt werden door arm- of beenlooze arbeiders, zou Nunspeet niet hebben te vreezen. Het zou zijn eene model-fabriek in de uitgebreidste beteekenis van het woord, eene fabriek die niet slechts eten gaf zoolang er werkkraft in ruil viel aan te bieden, maar die ook verzorgde in tijden van ziekte en ouderdom. Eene fabriek kortom, die uitsluitend zou worden gedreven in het belang van 't personeel.

Het wordt tijd de naam te noemen van den koper, den heer F.A. Molijn Jr., fabrikant te Rotterdam. Samen met zijn broeder had hij reeds vijf-en-twintig jaren in deze stad aan het hoofd gestaan eener fabriek van verf, vernis en lak, was dus volkomen ingewijd in alle geheimen van fabricage en handel, maar vond toch evenmin als zijne vrouw bevrediging in de wijze waarop het geld verdiend werd.

Het echtpaar Molijn behoort namelijk tot de idealisten; het achtte 't onbillijk een gedeelte van het door de arbeiders gewonnene, onder de naam van "ondernemerswinst", in de eigen zak te steken. Zij vonden dat allen die het werk deden, van den directeur-ondernemer tot den loopjongen toe, samen recht hadden op de gezamenlijk verdiende winsten. Zij droomden den schoonen droom van verzoening van kapitaal en arbeid. Als human fabrikant had de heer M. steeds getracht, de belangen zijner arbeiders te behartigen, maar hij voelde dat het stelsel niet deugde, waaronder hij werkte, en dat ook in de fabriek de absolute regeringsvorm zou moeten wijken voor de republikeinsche. Met

andere woorden: hij wenschte zijne zaken in te richten op coöperatieven grondslag.

En dan niet meer in een stad, maar buiten. Hij had nu lang genoeg met arbeiders omgegaan, om te weten dat zij precies zulke menschen zijn als anderen, en dat een flink loon niet het eenige noodige is, zelfs bij een matigen arbeidsdag. Hoe volstrekt noodzakelijk beide mogen zijn voor 't geluk der werklieden, er zijn nog andere eischen. Door slechte voeding en jenever, geslacht na geslacht, zijn arbeiders ontzenuwd, en hebben weinig weerstandsvermogen tegen de verleiding. We weten het, evenals Ormuzd en Abriman, het Goede Beginsel en het Kwade Beginsel, strijd voeren om de oppermacht van 't heelal, betwisten zij elkander, ook elke menschenziel, en veel veerkracht is dikwijls nodig om het Booze te weerstaan.

Is de stads-arbeider den geheelen dag, in zijnen fabriek en bij zijne kameraden, bestraald geweest met het zachte licht van Ormuzd, dan ziet hij, buiten de werkplaats gekomen, dadelijk in het open portaal van het eerste beste boekhuis den heer Abriman staan, vriendelijk wenkende en lachende, uitnodigende tot "maar één borrel". Heeft de arbeider de kracht deze invitatie af te slaan, dan komt hij twintig pas verder een paar fideele makkers tegen, werkzaam op een minder goede fabriek; deze weten hem mee te tronen naar de volgende tapperij, vlak bij, en 't resultaat is dat Abriman het wint, en dat een uur later onze vriend de avondboteram van zijn kinderen in zijn eigen maag heeft gewerkt.

En dan 't ellendige wonen in de steden! Geen ruimte, geen frissche lucht, geen water, geen gelegenheid om te wasschen en te plassen, geen behoorlijke slaapgelegenheid, kortom bijna alles, wat er niet moest zijn, en bijna niets van wat er wel moest zijn.

In de toekomst-droomen van den heer en mevrouw Molijn stond de coöperatieve fabriek altijd tusschen en onder boomen, met vriendelijke arbeiderswoningen wijd er om heen.

Met deze overleggingen in 't harte zagen zij de aankondiging van den aankondiging der verkoop der buitenplaats "de Bunte" groot honderd-en-veertig hectaren en een bezoek schonk hen de overtuiging dat hier veel werd aangetroffen van wat zij zochten. Nunspeet is zeer stil en rustig, met frissche lucht in overvloed, en verrukkelijke omstreken. Op het eerste der plaatjes die mijne beschrijving verlichten, ziet men dat zelfs de kleederdracht van vroeger eeuwen nog bewaard bleef.

Zoals deze melkmeid, kleeden zich de meeste boerinnen, en het drie-werf-gevloekte katoen zal hard te vechten hebben, vóór het ook hier den alleenheerschersstaf zwaait.

Zoals de kleeren is er alles: ouderwetsch. Zoo zijn de praatjes, zoo de grapjes, zoo het heele leven. Alles even eenvoudig als toen vóór twee honderd jaren de straatweg nog een mulle zandweg was, waarover lompe Hessenkarren, geladen met potterij en andere producten van Duitsche industrie, en begeleid door blauwkielige Germaansche voerlui, zich langzaam voortsleepten.

Nunspeetse melkmeid

Een brandpunt van ontwikkeling is Nunspeet niet. Willen de jongelui iemand een geestigheid zeggen dan kruipen ze – 't is niet moeilijk – op het dak van zijn huis, en leggen een graszode op den schoorsteen. Rollen den aldus aangesprokene niet weldra de tranen over de wangen van 't lachen, dan toch allicht van den rook. De woningen zijn over 't algemeen zeer slecht. De eigenlijke arbeiders – een woord dat in onze beschaving synoniem geworden is met arm – wonen in de ellendige hutten die langs den geheelen Centraal uit den trein zoo hier en daar zijn te zien. De huizen der regeeringsfamiliën, waarin raadslieden en ouderlingen geboren worden, zijn iets beter, maar zouden toch een heel gek figuur maken naast eene eenvoudige Noord- of Zuidhollandsche boerderij.

Bij den openbaren verkoop van "de Bunte" was de heer Molijn hoogste bieder, en werd dus eigenaar. Volgens de loffelijke gewoonte van piëteitslooze erfgenamen werd eerst de grond verkocht, perceel voor perceel, en toen het Bosch, boom voor boom. De heer F.A. Molijn kocht alles, en in December 1894 brachten hij en zijne vrouw hunne woonplaats over naar 't ferme heerenhuis. Daarna werd een begin gemaakt met bouwen, in Mei 1895 kon de verffabriek in gebruik worden genomen, en successievelijk de andere gebouwen en werkplaatsen.

We zullen thans enigszins gedetailleerd nagaan op welke grondslagen de onderneming is gevestigd. De Maatschappij de Veluwe is een naamloze vennootschap, en volgens hare statuten en reglementen kan op den duur de geheele winst welke gemaakt wordt, uitsluitend ten bate komen van de gezamenlijke medewerkers. Het kapitaal waarmede zij werd opgericht, is verdeeld stamaandeelen en winstaandeelen; uit de behaalde winsten wordt eerst vier percent uitgekeerd aan de houders der eerstgenoemde aandeleen; daarna eveneens vier percent aan de houders der winstaandeelen, en wat er dan overblijft heet overwinst, en komt geheel ten goede aan het personeel.

Zestig percent hiervan mag door de Algemeene Vergadering worden bestemd voor doeleinden in het maatschappelijk belang der leden van het personeel, en het overige wordt verdeeld onder allen die in het afgelopen boekjaar minstens negen maanden voor de maatschappij werkzaam waren. Het aandeel voor het vaste personeel wordt echter niet uitgekeerd in gereed geld, maar in winstaandeelen.

De bovengenoemde zestig percent moeten worden aangewend:

- a. in de eerste plaats tot aflossing à pari der aangegane geldleening en van alle geldleeningen welke later mochten gesloten worden;
- b. na geheele aflossing der geldleeningen, tot het aflossen à pari der stamaandeelen.

Gaan de zaken dus goed; wordt er belangrijk meer winst gemaakt dan vier percent van het in de onderneming gestoken kapitaal, dan zijn na verloop van tijd behalve het personeel alleen de houders van winstaandeelen financieel betrokken bij den goeden gang van zaken. In artikel 2 der statuten wordt gezegd dat houders van winstaandeelen steeds het recht hebben, hunne aandeleen over te dragen aan leden van het vaste personeel. Overdracht aan anderen is alleen bij uitzondering geoorloofd, met inachtneming van de (nog niet gemaakte) regelen bij huishoudelijk reglement door de Algemeene Vergadering vast te stellen.

Men ziet, op eene socialistische of communistische regeling lijkt het nog niet veel. De mooie rol van Kapitaal bestaat hierin, dat het belooft nooit meer dan vier percent te zullen rekenen. En zeker schuilt edelmoedigheid in dit voornemen, waar immers de kans niet is buitengesloten dat nooit rente kan worden betaald, ja dat het kapitaal zichzelf zachtjes oppeuzelt. Deze mogelijkheid is voorzien in de statuten, zoals blijkt uit de bepaling dat de aandeelhouders zullen beslissen of al dan niet tot likwidatie zal worden overgegaan, zoodra 25 percent van het maatschappelijk kapitaal is ingeteerd.

Overigens is het voorloopig eene kapitalistische onderneming, maar eene met zeer hu-

mane en vrijgevege bepalingen voor het personeel. Niet alleen dat, zooals we zagen, alles wat boven vier percent wordt verdiend op den duur den arbeiders ten goede komt, ook op andere wijze blijkt dat er hart zat in de ontwerpers.

Woning van de magazijnknecht

De arbeiders worden niet afgebeuld, en zijn niet geheel overgeleverd aan mogelijke willekeur van de directeur: deze benoemt het vaste personeel, doch slechts de algemeene vergadering van aandeelhouders beslist op zijne voordracht over ont-slag.

Deze vergadering benoemt bovendien een Raad van Bestuur, bestaande uit minstens vijf leden die allen winstaandeelhouder moeten zijn, en een vijftal commissarissen, die echter niet uit het vaste personeel gekozen mogen worden. De

directeur wordt benoemd voor vijf jaren, de andere leden van de Raad van Bestuur voor drie.

De maatschappij zorgt verder voor uitstekende woningen, waarvan de lezer zich enigszins kan overtuigen door een blik te werpen op de platen No. 2 en No. 3. De eerste woning bevat twee kamers en een achterhuis, de tweede telt zelf drie kamers, behalve de keuken, en men mag veilig aannemen dat beide bewoners een jaar geleden nog nooit gedacht hadden aan de mogelijkheid ooit zóó prettig, ruim en frisch te zullen wonen. 't Lijkt mij uitstekend gezien en gedaan van de Veluwe, het bouwen dezer afzonderlijke arbeiderswoningen, op flinken afstand van elkander en van de fabrieksgebouwen. Toen de bekende Franse fabrikant Godin zijn maatschappij oprichtte, bouwde hij voor de arbeiders één groote kazerne, het zogenaamde familistère.

Iets sympathieker schijnt mij zoo'n rij arbeiderswoningen, zooals men die op tal van plaatsen ziet verrijzen, maar het stelsel van den heer Molijn spant verre de kroon, en is wellicht de mooiste uiting van zijn streven. (Wordt vervolgd)

Woning van de machinist